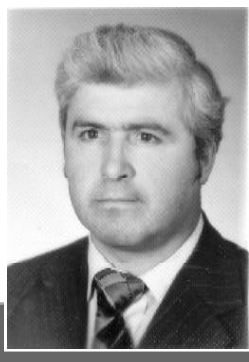

Тодор Гладков

гр. Троян 5600 Троян
ул. „Д. Гимиджийски“ № 6А
тел.: 0670 /5-43-37;
GSM: 0898-241-240

Т. Гладков е завършил Учителския институт в София (1959) – специалност География и биология. Вил е учител по география и директор в с. Български извор, Ловешко, и в Троян (ОУ „Ив. Хаджийски“). През 1999 г. защитава I ПКС в ЦИУУ-СУ, София. Инициатор и организатор на „пътуващото училище“. Участвал е в редица географски форуми. От 25 г. сътрудничи на сп. „Обучението по география“ и „География '21“. От 2000 г. е пенсионер

ЗА СИСТЕМАТА НА ПЪТУВАЩИТЕ УЧИЛИЩА

Идеята за училище сред природата в България се заражда през 1980/81 г. на базата на опита на някои страни от Западна Европа и бивша Чехословакия.* Като основна потребност за неговото въвеждане се сочи обучението на децата в условията на курортно-туристическа база, при което „умело се съчетават учебната дейност и благоприятното здравно въздействие на курортните природни фактори“.

„Училище сред природата“ не е хрумване на отделни учители, а е нормативно уредено с Указание за организиране на учебно-възпитателната дейност I–VII клас на МКНП (Министерство на културата и народната просвета) от 1988 г.

По мнението на всички учители, които споделят своя опит по проблема, училището сред природата се явява резултатна форма на работа с учениците от началното училище. Значението на „Училище сред природата“ може да бъде разгледано в три плана – като форма на организация, като средство и като среда, и се свежда до:

- укрепване здравето на учениците и тяхната дееспособност;
- възпитаване на ценни нравствени качества;
- повишаване интереса към природата и стремеж към нейното опазване.

Философските и практическите рамки на възпитанието на открито, според Хамбърстоун (1995), се изразяват в няколко основни пункта:

- основна във възпитанието на открито е тезата, че то се опира „върху идеите на прогресивното възпитание чрез приключение“. Във възпитанието на открито са заложени ценности, които са демократични и поставят в центъра на вниманието детето.

– възпитанието на открито, „осъществявано внимателно и грижливо, може да осигури значителни възможности на учениците да придобият опит за преодоляване на физически, емоционални и интелектуални предизвикателства в доброжелателен социален контекст и в потенциално рисковани условия на средата.“ (с. 17).

Според Ю.В. Сенко (1998), „умението да се изгражда диалог в съответствие с дидактическите цели на учебното съдържание е показател за равнището на учителския професионализъм“. Това взаимодействие се явява „централно звено в педагогиката на сътрудничество“ (с. 6).

В тясна връзка с „Училище сред природата“ е и въпросът за **училищното краезнание**. Под „училищно краезнание“, според Д. Кънчев (1996), се разбира „всестранно изучаване от учениците под ръководството на учителя с учебно-възпитателна цел на определена територия от своя край по различни източници, главно на основата на непосредствено наблюдение“ (с. 92). Според същия автор, „напоследък все повече се налага идеята за комплексно краезнание, което произтича от обективната реалност, че родният край е единство от обекти, които се изучават от историята, географията, биологията, български език и литература“ (с. 92).

В програмата „Образование за околната среда в СОУ“ на МОН от 1997 г. географията е определена като „учебен предмет, който наред с другите учебни предмети, има значително място и функции в осъществяването на образованието за околната среда. Те се свързват с т.нар. „относителна ценност“ на предмета, която произтича от особеностите на географията като фундаментална природо-обществена наука“.

* В края на 60-те и през 70-те години на миналия век популярност придобиват т.нар. **експедиционни отряди** към отдел Туризм на бившите Пионерски домове в страната. Тези отряди се организират на доброволни начала (по желание на учениците от даден клас) и развиват много активна експедиционна дейност, включваща наред с туристическите изяви и различни проучвания (комплексни!) в родния край или в други региони на страната. Тази творческа форма на извънкласна дейност, в която основни организатори и изпълнители са самите ученици, определя по-късно професионалната ориентация към географията и науките за Земята, към биологията, етнографията и историята на много от участниците в експедиционните отряди. (бел. ред.)

В основата на тази програма стои по-широкото хуманистично разбиране за проблемите на околната среда като проблем за опазване живота на планетата, отразено в концепцията за „устойчиво развитие“ от Рио де Жанейро (кни, 1992 г.).

Напоследък все по-значимо място в обучението по география заема интегралният подход, който според Р. Гайтанджиева (1984) „има дълбоки методологически и теоретични основи“ като „водещо значение между тях е общият обект на човешкото познание – единството и многообразието на света“.

Интегралността в пътуващото училище се изразява във формулиране на интегрална тематика на комплексни дейности в нова ситуация, довеждане на учениците до общонаучни изводи и обобщения, за овладяване на общонаучни подходи.

След този кратък обзор по някои въпроси за „Училище сред природата“, ще се спра на основната тема – за „пътуващото училище“.

Кога и как се зароди и се разви идеята?

Тя дойде в началото на 90-те години на миналия век. След като бях организирал 10 експедиции – 3 от които международни (с групи от бившия Светски съюз) и 7 с екологична насоченост (вж. бр. 1/2005 на сп. „Обучението по география“), у мен се зароди идеята за търсене на форма за по-масово участие на учениците в изяви, свързани с природата. В експедициите участваха 25–30 ученика, а випуските бяха от 90–100 ученика.

Така наречените „зелени училища“ бяха набрали значителна скорост в началното училище, но всичко свършваше в IV клас. По-нататък никой нищо не правеше, за да продължи общуването на учениците с природата.

Тъй като в VII клас по география на България тогава имаше 6 часа за краезнание, ми хрумна идеята, че те могат да се използват от целия випуск като се организира „пътуващо училище“. Първите „пътуващи училища“ проведох в ОУ „Ив. Хаджийски“, където преподавах география. Това беше учебната 1993/1994 г. За време на провеждане използвах края на учебната година – между 1 и 15 юни, още повече, че тези дни и без това не се използват пълноценно поради настъпващото ваканционно настроение. По този начин се уплътняваше времето на учениците и се насищаше с приятни изживявания сред природата, разбира се, регламентирани.

Понятието „пътуващо училище“ въведох интуитивно, но то е подчинено на определена логика. Само по себе си то означава, че учениците ще придобиват определени знания и умения в нестандартната обстановка, пътувайки по определен маршрут, като изпълняват нови, специфични задачи, ще действат в нова, непозната ситуация (Гладков, 1999).

Какво е общото и различното в двата типа организация – на „зеленото училище“, и на „пътуващото училище“?

Приликите в най-общ план се свеждат до: работи се с ученици от масовото училище; учениците учат и живеят извън училището и собствените си домове; те са заедно в продължение на 24 часа от денонощието; извършват се много практически дейности; формират се нови междуличностни отношения; учениците укрепват физически.

Първата и основна **разлика** се състои във възрастта на учениците. Друго основно различие е формата на организация – „зеленото училище“ е стационарно и се провежда в учебно време, докато „пътуващото училище“ е по време на ваканция (по-рано се използваша дните за екскурзии). И продължителността е различна – до 10 дни за училище сред природата. Учебните занятия в „зеленото училище“ са задължителни, докато тези в „пътуващото училище“ не са, което дава възможност за по-голяма свобода на действие. Тук главен учител е природата, а обясненията за процесите и явленията са на интегрална основа. Особено място заема екипната работа, която позволява по-пълна изява на учениците. Преодолявайки доста трудности по време на похода, учениците усъвършенстват ситуативното мислене и вземането на бързи и правилни решения. За обучението и безопасността на учениците по време на пътуването се грижат много повече хора – на 30–40 ученици има 5–6 ръководители. При „зеленото училище“ се запазва класът като основна форма на обучение, докато при „пътуващото училище“ се създават екипи, обединяващи ученици от 2–3 паралелки.

В ОУ „Иван Хаджийски“ организирах и проведох с помощта на колеги 5 пътуващи училища, като опита, който придобих, обобщих през 1999 г. (Гладков, 1999). При защитата на I ПКС по география на тема: „Пътуващото училище – ефективна форма на географско познание“ използвах маршрут 7: Троян – с. Чифлик – х. „Хайдушка песен“ – х. „Козя сте-

на" – х. „Васильов" – х. „Коман" – с. Калейца – Троян. Той не беше избран случайно. От с. Чифлик е родословието на патрона на училището Иван Хаджийски. В района на х. „Хайдушка песен" са заловени участници в Априлското въстание, начело с Тодор Каблешков. Минава се през резервата „Козя стена", по главното старопланинско било, по най-високата част на Предбалкана – Васильовска планина, наблюдават се много интересни обекти, научават се легенди и предания за посетения местност, организират се много срещи и пр.

През м. II2000 г. се пенсионирах и с това пътуващото училище „лумря". След пет годишно прекъсване то обаче „възкръсна", само че в нов вариант – за учениците от IV-те класове на НУ „Св. Св. Кирил и Методий". Благодарение на госпожа Иванка Джабраилова – тогава директор на училището, ние организирахме първото „пътуващо училище" за ученици от началното училище. Маршрутът, на който се спряхме, е изключително подходящ за учениците от тази възрастова група, а именно: Троян – с. Шипково – м. Богоя – х. „Васильов" – х. „Коман". Това е маршрут със сравнително леко натоварване. Основните моменти по време на „пътуващото училище" се свеждат до: запознаване с историята на близките села; изкачване на най-високия връх на Предбалкана – Васильов (1490 м надморска височина); наблюдение на ветрогенератор; научаване на легенди и предания за местности; среща с „хайдути"; различни дейности – поставяне на кшички за птици, моделиране, рисуване, отгъване на палатки, наблюдение на карстови форми, спортни състезания, организиране на пикник, карнавали, вечери на талантите, интелектуални състезания, наблюдения на звездно небе и др.

Три години по-късно Борис Йовчев – тогава директор на СОУ „В. Левски" – пожела да организираме пътуващо училище с ученици от VII-те класове, но по маршрут, различен от този в ОУ "Ив. Хаджийски". В продължение на 6 дни 50 ученика преминаха по най-високата част на Троянския Балкан: Троян – Римският път „Виа Траяна" – Беклемето – Арката на свободата – х. „Дерменка" – х. „Добрила" – Маркова дупка – х. „Амбарица" – с. Черни Осъм – Троян. Тъй като много от обектите, които посетихме, са свързани с легенди и предания за Крали Марко, нарекохме училището „По стъпките на Крали Марко".

През учебната 2007/2008 г. с 35 ученика от X клас организирахме ново „пътуващо училище". То бе свързано с изучаването на география на България и се проведе по маршрут из Северния централен район, а именно: Троян – Ловеч – Свищов – Плевен – Луковит – Карлуково – Тетевен – Рибарица (до тук

придвижването стана с автобус, а по-нататък пеш) – Рибарица – х. „Вежен" – х. „Ехо" – х. „Хайдушка песен" – Троян.

По този начин осъществих идеята си за система от „пътуващи училища". Нейната логика е всяка училищна степен да завършва с „пътуващо училище" и това да стане традиция, която учениците да очакват с нетърпение. „Пътуващите училища" обединих под надслов „**Моята България**", и то неслучайно. Понятието „България" в последно време твърде много се разми и ми се иска учениците, стъпвайки по интересни места, да почувстват своята част от България като тяхна родина, като тяхна исконна земя.

В IIV клас „пътуващото училище" е по маршрут, по-близък до родното място и е под надслов „*По хайдушките пътеки*", което е по-близко до възрастта им и има място за повече романтика (за допълнителна информация вж. електронната версия на статията на адрес: www.geography.iit.bas.bg).

В VIII клас маршрутът е значително по-разширен както по трудност, така и по обхват на обектите. Нарекох го „*Из моя роден край*".

В X клас, базирайки се на изучаването на география на България, предлагам „*Едно пътуване из съответния икономически район*" (в случая за Троян – Северен централен район).

Поради демографския срив в България през последните години си мисля, че „пътуващи училища" могат да се организират и с ученици от различни класове, но близки по възраст (напр. III и IIIIV клас, VI и VII клас, IX и X клас). По този начин ще има деца, които ще участват последователно в 2 пътуващи училища, като втората година те ще могат да бъдат отговорници на екипи поради факта, че вече имат опит. Тази комбинация прави „пътуващите училища" приложими в по-голям брой училища в България.

Етапи на „пътуващото училище“

В технологично отношение „пътуващото училище“ има следната структура (етапи).

Подготвителен етап – включва няколко момента:

Обща организация на пътуващото училище, което се изразява в следното:

1. Обявяване на „пътуващото училище“. Най-добре е то да залегне в училищния план в началото на учебната година;

2. Изработване на план-програма, която обхваща 3 момента: подготовка, провеждане и работа след пътуващото училище.

В подготовката се включват: определяне на маршрута, като изборът е подчинен на определена логика съобразно характеристиката на обектите в конкретния район – история на отделните селища, стопанска дейност в тях в миналото и сега, древни пътища, крепости, природни забележителности, характерни пейзажи и природни феномени, защитени територии.

В общата организация се включва и сформирването на групи (екипи), съобразно желанията на учениците.

Подсигуряването на битови условия – нощувки (главно по жижи) и туристически бази, транспорт, хранене – налага координиране на дейностите с кметствата, туристическите дружества, автостопанствата, планинската спасителна служба.

Друг съществен момент е подготовката на субектите, които включва: работа с учениците, с родителите и с ръководителите.

Работата с учениците включва: анкета, с която се установява желанието им да участват в „пътуващото училище“; продължителна работа за осъзнаване на целите и задачите на тази форма за обучение; формиране на нагласа за учебна работа на открито; сформирване на групи по желание в следните области: краеведение, география, история, биология, литература, астрономия, скаути, фотографии; подготовка на учениците за безопасност по време на пътуването, както и медицински преглед и застраховки.

Работата с учителите и ръководителите, които доброволно поемат задължението на участват в пътуващото училище. Подробно се запознават с целите и задачите на „пътуващото училище“, като на всеки се поставят конкретни задачи. При работа в екип особено важна е психологическата нагласа за търпимост и уважение личността на другия, защото това дава отражение върху цялата група. Желателно е в групата освен специалисти по някои предмети, да се включат и класни ръководители, които по-добре познават учениците.

Работата с родителите включва: Провеждане на родителска среща за изясняване организацията на „пътуващото училище“ и финансовите въпроси, чието решение пряко ги засяга (досега в Троян освен родителите значима финансова помощ оказва и Общината – в рамките на 50 % от разходите). Всички родители потвърждават съгласието си децата им да

участват в „пътуващото училище“ със специална декларация, която за нас има значение на писмен документ в случай на непредвидени ситуации.

Провеждането е най-отговорният момент от „пътуващото училище“ – първо, защото трябва да са постигнати определени цели, и второ – защото голяма група ученици се извеждат организирано на открито, където въздействието на рисковите фактори е голямо. Времетраенето е от 5 до 7 дни. По време на пътуването се извършват различни дейности – познавателни, спортни, занимателни, водят се дневници. През цялото време се работи по подробен план-график за всеки ден.

Работата след провеждането на „пътуващото училище“ включва няколко момента: обработка на данните от наблюденията; подреждане на събраните материали, организиране на фотоизложба, която да предизвика интереса на следващия випуск; изработване на документален филм за дейностите по време на „пътуващото училище“; отразяване на „пътуващото училище“ в местната преса и по кабелната телевизия.

На всеки участник в „пътуващото училище“ се предоставя специално подготвената „Книга за участник в пътуващото училище“, която включва информация за обектите, които се посещават, история на хижите, през които се минава, исторически данни за селищата, данни за защитените обекти, кратка история на скаутското движение.

В последния ден на „пътуващото училище“ се провежда кратък тест върху наученото по време на пътуването и анкета, в която учениците дават своята оценка на „пътуващото училище“. На всеки участник се връчва Почетно свидетелство, на което освен името на ученика и времето, прекарано в „пътуващото училище“, на гърба са отпечатани и „правила“ за общуване с природата.

За мен винаги най-точната оценка за едно начинание е тази на учениците. И, за да не бъде голословен, искам да посоча някои от отговорите на два от въпросите от анкетата:

По какво пътуващото училище се различава от стандартното?

– По разнообразните дейности, които извършвахме, срещите с различни хора; Не носим учебници, а научаваме много повече; То е по-организирано и сред природата виждаме всичко на живо; Сред природата всички се чувстваме едно голямо семейство; Учителите ни обгръщат с много внимание, поставят ни интересни задачи, които досега не бяхме правили; Пътуващото училище ни дава възможност да се докоснем до истинското, реалното; Тук осъзнах поговорката „По-добре веднъж да видиш, отколкото 100 пъти да прочетеш“; Пътуващото училище има по-интересна и позитивна програма.

Наложилата се през годините в гр. Троян атрактивна извънучилищна форма „Пътуващо училище“, създател и вдъхновител на която е уважаваният учител по география Тодор Гладков, е най-желаната от учениците на СОУ „Васил Левски“ – Троян ваканционна дейност. Това се потвърждава от резултатите при проведеното анкетно проучване през м. декември 2008 г. за най-желаните от учениците извънкласни и извънучилищни форми. На първо място, с резултат 75 % от анкетиранияте 830 ученици, е „Пътуващото училище“. Този факт е напълно разбираем, тъй като „Пътуващото училище“ дава прекрасна възможност за развитие на различни форми на работа с учениците в извънучилищна среда чрез съчетаване на нетрадиционното/неформално обучение за затвърждаване, обогатяване и онагледяване на знанията по география, история, биология, астрономия и други, придобити в училище, с форми на отдих, туризъм, екологично възпитание и осмисляне на свободното време през ваканцията.

Розалина Русенова, Директор на СОУ „В. Левски“ – Троян

Какво бихте казали на организаторите?

– Благодаря за идеята. Беше много прекрасно, много вълнуващо, интересно и забавно; Благодарение на тях ние се научихме да общуваме с природата, да се грижим сами за себе си; Бяхте много строги с нас, но за да се приберем живи и здраве – беше необходимо; Ако има друго „пътуващото училище“, бих дошъл отново!

* * *

Засега „пътуващото училище“ се провежда само в Троян. Тази година подготвяме 4 пътуващи училища – в II, VII. и X клас в 3 училища в града. Ще ми бъде приятно да намеря последователи и в други краища на България.

Вие сами разбирате, че в една статия не може да се каже всичко за „пътуващото училище“, затова онези от вас, които желаят да проведат „пътува-

що училище“, могат да разчитат на моето съдействие (вж. посочения домашен адрес).

НА ДОБЪР ЧАС!

Литература

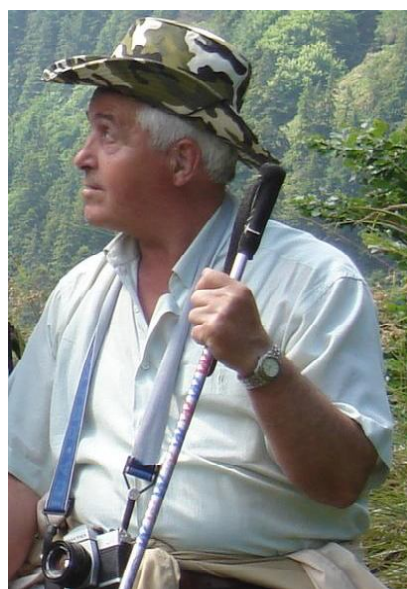
Гайтанджиева, Р. Интегралният подход по география. – СУ – ЦИУУ, С., 1984.

Гладков, Т. Пътуващото училище-оригинална форма за общуване с природата. – Обучението по география, кн. 1, 1999.

Кънчев, Д. Научно-методически основи на обучението по география в българското училище. – С., 1996
Сенко, Ю. А. Педагогика на сътрудничеството. – Компас, кн. 5, 1998.

Хамбърстоун, Б. Възпитание на открито. – Компас, кн. 3, 1995.

Указание за организиране на учебно-възпитателната работа в училище. – С., 1988.

Драги колеги,

Въпреки, че живеем в трудни години, пожертвайте от вашето време, за да могат учениците ви да преживеят мигове, които само в такава обстановка, сред природата, са възможни!

Помнете:

– провеждането на „пътуващото училище“ е много сериозна и отговорна задача за всеки, но си заслужава;

– учениците по време на „пътуващото училище“ са съвсем различни от тези, които познавате в клас;

– по времето на „пътуващото училище“ агресията и злобата изчезват. Времето, прекарано сред природата, прави вашите ученици в значителна степен по-добри;

– дайте им възможност за изява. Те ще ви се отблагодарят;

– практиката показва, че „пътуващото училище“ е приложимо във всяко населено място и за ученици от всички възрасти;

Тръгнете! След вас ще тръгнат и децата. А, когато човек тръгне нанякъде, все ще се намери някой да му каже: „На добър час!“

Бел. ред.: Разкази на ученици, участвали в „пътуващото училище“, както и допълнителен снимков материал можете да намерите в електронната версия на статията (вж. www.geography.iit.bas.bg).